

Polner Zoltán

A SZENTHÁROMSÁG A NÉPI IMÁDSÁGOK TÜKRÉBEN

Az előző tanácskozásokon a népi imádságoknak a megjelölt témához kapcsolódó szövegeit vizsgáltam. Mostani elemzésem célja, hogy bemutassam a Szentháromság tiszteletét a népi vallásosságban, azon belül az archaikus népi imádságokban. Természetesen most is saját gyűjtéseimet tekintem elsődlegesnek, hogy elhelyezhessem szövegeimet Erdélyi Zsuzsannak országos gyűjtésében. Ugyanis éppen a Szentháromságra utaló imádságsorok kapcsán merül föl a kérdés, vajon milyen gyakorisággal kerültek elő ilyen imádságok/imádságtöredékek, és vajon milyen összöveghez kapcsolódnak a jelzett imádságok?

Ezek az imádságok egyfelől mint értelmezhető szövegek, másrészt mint verbális szimbólumok jelennek meg a hagyományörzők ajkán. Az apokrif népi imádságok, melyeket a maga teljességében ismerhettünk meg a hetvenes évek elején, valóságos kincsestárát jelentik a magyar szellemi kultúrának. Olyan nyelvészeti, irodalmi, poétikai, képzőművészeti, zenei, néprajzi, filozófiai vonatkozásai vannak, hogy arra csak az elkövetkezendő kutatások fognak válaszolni.

A kétezer éves keresztény kultúra folklorizálódott lenyomata található minden szövegben, minden szövegtöredékben.

A jelen téma értelmezése azonban túlmutat az eddigi elemzési gyakorlaton. Olyan komplex kérdéskört érint, amely meghaladja az én fölkészültségemet, csupán költői és gyűjtői törekvésem ad némi támpontot, hogy bizonyos motívumokat megközelítőleg is értelmezni tudjak.

A Szentháromság vizsgálatakor először is az Újszövetség három evangélistájának sorait idézem.

Máté evangélista írja: „Akkor eljőve Jézus Galileából a Jordán mellé Jánoshoz, hogy megkeresztelkedjék ő általa. És Jézus megkeresztelkedvén azonnal kijöve a vízből; és íme az egek megnyilatkoznak néki, és ő reá szállani. És íme egy égi hang ezt mondja vala: Ez amaz én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm.”

Hasonlóképpen ír Márk és Lukács evangélista is. Majd a Máté-evangélium utolsó sorai számolnak be arról, hogy Krisztus megjelent a tanítványainak Galileában és ezt a parancsot adta nekik: „Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére (Mt 28, 19).

Ez a kiindulópontja a keresztény Szentháromságnak. A Szentháromságtan hatalmas ívű tudományos „tétel”, amelynek magyarázata elsősorban filozófiai

fontolgatásokat követel. A ráolvasókban és a népi imádságokban való megjelenés azonban puritán egyszerűséggel utal a lényegi kérdésekre, anélkül annak történetiségét érintené.

A hármás-egy Istenről szóló tanítás – a háromságos Isten, Isten hármás egysége – szinte az összes évszázad keresztény teológusainak egybehangzó megítélése szerint – azt juttatja érvényre, ami döntően és megkülönböztetetten keresztényi.

„A Szentháromság: az élet teljessége. A hármás-egy Istenben való hit Isten történelmi önkinyilvánításának és önmagáról való közlésének a következménye. Isten, az abszolút titok, bölcsességében közli önmagát, és Lelkében lakik, aki Isten szavát a legbensőbb énbe (a szívbe) elviszi. A lélek hatása pedig Istennek ezt az önmaga-kinyilatkoztatását azzal teszi tökéletessé, hogy részt ad az Istennel való megváltó közösségben, s így Isten maga adja magát az embereknek. Isten csak *önmaga* által nyilatkoztathatja ki önmagát. Vagyis Isten csak az imádságokon keresztül szólalhat meg, de azokon keresztül szólalhat meg a Fiú is, és a Szentlélek is.”

Ez a fejtegetés Jürgen Werbick eszmefuttatása a Szentháromságtannal kapcsolatban.

Ahhoz, hogy a szövegek előtűnjenek a századok mélyéről, szükséges egy vallástörténész is. Nem árt, ha a leegyszerűsített, a folklorizálódott imádságok hátterét föltárja. Mint mondtam, én ilyen tudással nem rendelkezem.

Azt azonban érzékelem, hogy egy-egy imádság szövege – akár egy költői textus – értelmezhető, és a mű mögött megbújó élményanyagból áll. Amíg a versek között minőségi különbség, és stílusbeli változatok fedezhetők föl, addig az imádságok egyazon összöveg megszámlálhatatlan változatát jelentik. És akkor még nem szóltam az imádságok mögött megbújó hitről, a hit szuggesztivitásáról, vagyis arról a bölcsességről, amelyben Isten jelenléte nyilvánul meg. Így lesz minden imádság személyes kapcsolat az Atyával, párbeszéd a Fiúval, a Szentlélek kegyelméből.

A Szentháromsághoz kapcsolódik egy gazdag szimbólumrendszer is, amelynek nyelvét századokon át mindenki értette és használta. Ezt a nyelvet a ma emberének újra meg kellene tanulnia, hogy a szimbólumok világában is eligazodjon.

Bálint Sándor írja: „Városunk illetőleg a szegedi táj jellegzetes népi díszítése a házak oromfalán látható napsugár, öregek ajkán *istenszöm*. Ezt a fabetétes díszítést régebben a pogány magyarság naptiszteletére vezették vissza. Világos azonban, hogy közvetlen eredete szerint a kultikus templomi művészetben gyökeredzik, amely viszont az archaikus napszimbólumot emelte szakrális jelképeinek rendjébe. A katolikus, majd nyomában a református egyház ugyanis a Szentháromság titkát a három isteni személynek megfelelően, háromszöggel ábrázolta, közepén sugárzó szemmel, amely a mindenkit és mindeneket látó, egyuttal gondviselő Urat jelképezi.”

A Szentháromság, mint védelmező/elhárító erő megjelenik a ráolvasó szövegekben is. Mindenekelőtt oltalmazó szerepét emelném ki. Amikor nyári viharok gyülekeznek a határban, az öreg szülékre hagyott vihar elleni ráolvasókat mondogatják magukban azok, akik a felhők elé szoktak imádkozni.

Ezek a mágikus szövegek is keresztvetéssel kezdődnek, és ebben a kereszt-

vetésben már a Szentháromsághoz fordulnak. Így a ráolvasók és a népi imádságok bizonyos sorai között genetikus kapcsolat fedezhető föl.

Nem szóltam eddig még a keresztvetés, a megszólítás jelentőségéről. E megszólítás nélkül ugyanis elképzelhetetlen, hogy adatközlőim hozzákezdjenek esti vagy reggeli imádságukhoz.

Idősebb Szeged környéki asszonyok, férfiak a vihar elleni ráolvasásokat térdre állva mondják el, hogy így is megadják a tiszteletet.

A domaszéki tanyavilág „viharharangja” így imádkozott a felhők elébe.

Az Atyának, és Fiúnak és Szentlélek Úristen nevében:

Oszlassa el az Atyaisten,
oszlassa el a Fiúisten,
oszlassa el a Szentlélek Úristen!

Környéközzön mög az Atyaisten,
környéközzön mög a Fiúisten,
környéközzön mög a Szentlélek Úristen!

Rontson mög az Atyaisten,
rontson mög a Fiúisten,
rontson mög a Szentlélek Úristen!

Mulassza el az Úr Jézus Krisztus
ezön ártalmas felhőket,
hogy nekünk ne ártasson!
A mi Urunk Jézus Krisztus által.
(Áment nem szoktunk mondani)
(Zákányszék)

Egy tömörkényi pokolkeletre való ráolvasásban is föllelhető a fenti hárommasság.

Oszlasson el az Atyaisten,
oszlasson el a Fiúisten,
oszlasson el a teljes Szentháromság
Egyisten!
Mönj el,
múlj el,
múlj el a pokol mélységös fenekire!
(Tömörkény)

Hasonlót találtam egy nyilallásra való tápai szövegben, és egy tolvajok elleni ráolvasó szövegben.

Segíts nekem Szent Dávid,
minden tolvajok legyőzője.
Megkötözve álljon a lopott jószág mellett,
és fizessen meg minden újszülött állatért!
Égesse szivét a tűz,
némuljon meg örökre,
el ne mozdulhasson,
süllyedjen a földbe
a patkányok és egerek közé!
Ezt parancsolt neki a Szentháromság nevében.
A nap és a hold nevében,
az utolsó ítélet áldott napján,
az Atyaisten, a Fiúisten
és a Szentlélek Úristen nevében!

(Szeged)

A népi imádságok közül az Én lefekszem én ágyamban kezdetű a legelterjedtebb, ahol föltűnik a Szentháromság-motívum.

Én lefekszök én ágyamba,
mint Úr Jézus koporsóba
Mellém töszöm két karomat,
misemondó két gyertyámat.
Fejemnél szent körösz,
lábamnál szent angyal.
Három biztat engömet:
az Atyának szerelme,
a Fiúnak értelme,
a Szentlélek ereje.

(Kiszombor)

Egy kiszombori esti imádság felajánlásában is föllelhető ez a motívum:

Atyaisten légy velünk,
Fiúisten mellettünk,
Szentlélek Úristen lebegjen
fölöttünk!

(Kiszombor)

A motívum azonban nemcsak az imádságok részleteként jelenik meg, hanem egy imádságban önálló „versként” is. Ezt az imádságot 1976-ban gyűjtöttem Kiskundorozsmán. Ez a motívum – más imatöredékek között többször nem került elő a gyűjtés folyamán, pedig harminc év alatt elég sok adatközlővel imádkoztam. *(Magnetofon fölvétel!)*

Én lefekszem én ágyamba,
mint Úr Jézus koporsóba.
Őrizz angyal éjfélig,
Mária virradatig,
Jézuskám mindétig.

Kakasok szólnak,
Máriát kiáltanak:
kelj föl, Mária, kelj föl!
Megfogták a názáretbeli Jézuskát,
keresztfára feszítik,
három szeggel szegeznek,
három csepp vére kicseppent,
ólomtányérra tétetik,
Krisztus eleibe vitetik.
Sem szól, sem felel,
aki ezt az imádságot este-reggel elmondja,
hét halálos büntül megmenekedik.
Menj el, sátán,
ne kísérgess engem,
van nékem fejem,
fejem az Úristen.
Menj el őhöz, á,
megfelel az énnékem.
Szállj szívembe,
szentelj meg lelkembe,
tarts meg, Úram, igaz hitbe!

Drága sebek, köszöntelek,
könnyeimmal öntözgetlek,
ajakimmal csókolgatlak,
ill sebekér, ill szögekér,
hálát adok vércseppekér.
Holtomig fölmagasztallak.
Öt mély sebed könnyebbítsed,
bűnöm terhit emelítsed,
szorongatásom napján,
Jézus, lelkem mennybe vigyed.

Egy az Isten állatába,
három pedig személebe.
Úgy, mint Atyaisten, Fiúisten,
Szentlélek Úristen.
Másodszor, hogy a Fiuisten
leszállott a mennyékből
Boldogságos Szűz méhébe,

emberi testet vett magára,
miértünk kint és halált szenvedett.
Harmadszor, hogy az ember lelke halhatatlan,
negyedszer, hogy az Isten jóknak jutalmazója,
ötödször...

(Itt már, látja, megfelejtem)

Erdélyi Zsuzsanna az ő hasonló típusú szövegeit a középkori egyházi irodalommal kapcsolatot mutató szövegek közé sorolta. Ott is a Már megvirradván éj után, kérjük Isten leborulván imádságban tűnik föl a motívum. Tánczos Vilmos is rátalált erre az imádságra, méghozzá Klézsen, ahol Bartos Mihályné mondta el neki. Már megvirradván éj után kezdetű imádságot én megtaláltam Csanytelek, de abban nyoma sincs az „egy állatu örök istenségnek”. Erdélyi Zsuzsanna szerint *Iam lucis orto sydere...* kezdetű Szent Ambrusnak tulajdonított breviáriumi himnusz magyar népi változata.

Megjegyzem: Erdélyi Zsuzsanna adatközlője is klézsei. Magyar adatközlőt ő sem ismer, csak erdélyit. Bizonyára számos ilyen imádságot gyűjtött, de csak *egyét* közölt. Éppen ezért ritkaság, aminthogy az az enyém is! Am Tánczos Vilmos kettőt is közöl, egyiket Csíkfaluból, a másikat Klézseről. Erdélyi Zsuzsanna Leszállott a Jézus... címmel, Jászberényben, a búcsún gyűjtött imádsága még leginkább emlékeztet az én Kiskundorozsmán gyűjtött szövegemre.

Előbb Erdélyi Zsuzsanna klézsei, majd jászberényi szövegét nézzük.

Már megvirradván éj után
Kérjük Isten leborulván
Hogy münköt ez nap fáradván,
Bűnbe ne ejcsen a sátán,
Úgy foljon nyelvünknek szóllása
Ne halaccék duffolása
Szemeinknek nyergelása
Világ hívságait ne lássa,
Min'távol tiszták lehessünk,
Távodzék minden restségünk
Józan legyen eledelünk,
Jóra forduljon testünk,
Hogy ez a nap jól elnyugoggyék,
Bódog reánk következék,
Világtól szüvünk búcsúzzék
Egy Isten tőlünk áldozzék,
Dicsőség az Istennek,
Atyafiúszentléleknek,
Egyeli három személjnek,
Egy állatu örök istenségnek. amen.
(Sásd)

Leszállott a Jézus...

Ki teremtett? Atyaisten!
Ki váltott meg? Fiúisten
Hun váltott meg a Fiúisten?
Magos keresztfán, Kálvária hegyin
Mivel? Szent malasztyával és kegyelmével
Hány az Isten?
Egy az Isten állatgyáiban három személy
Atyaisten, Fiúisten, Szentlélekúristen
Leszállott a Jézus Szűz Mária méhébe
A világra született
Kint és halált szenvedett
A mi válságunkért.
Harmadszor, hogy az Isten igaz bírója
Jónak jutalmazója
Gonoszok büntetése
Negyedszer az ember lelke
Ötödször az Isten malasztja.

(Idáig van)

(Jászberény)

A Már megvirradván éj után szövegében talált hasonló sorokra Tánzos Vilmos is. Az imádságrészlet így mutatja a háromságos Istent.

Hogy ez a nap jól elnyugogyék,
boldog éj rivánk következék,
világtól szüvünk búcsúzzék,
egy Isten töllünk áldassék.
Dicsőség legyen Istennek,
Atya, Fiú, Szentléleknek,
egy elő (!) három személjnek,
egy állotu (!) örök istenségnek. Ámen.
(Klészse)

Pais Dezső a XVI. századi kolostori irodalom szövegeire, nevezetesen az Érdy-kódexre utal az állat-állatgyában-állatban magyarázatánál. Pais Dezső szerint szöveg középkori előképe: „Az wr isten zemeelben három, allatban egy”

Egy az Isten állatában, három pedig személyében – szólalnak meg az esti imádság bölcsességgel áldott sorai. Vajon mit jelenthettek ezek a sorok a középkorban? Talán Temesvári Pelbárthoz kéne fordulnom bővebb eligazításért. De akkor is azt kérdezném, milyen himnusz mélyéről zengtek föl ezek a sorok, milyen tanulságot vontak arany igékbe.

Egy az Isten állatában, három pedig személyében, mondogatom magam-

ban évek óta ezt a két sort, de a titkot nem tudom megfejtteni. A titkot örök homály fedi.

Ha elgondolom, hogy a fenti motívumból – harminc év alatt – csak két sort találtam, fölháborodom. Azért ennél többet is tehettem volna! De fölháborodom azért is, mert még mindig keveslem a hazai népei imádság gyűjtését.

Vagy inkább tekintsem intő jelnek mindazt, ami eddig történt. Tekintsem úgy, hogy a század második felében itt Magyarországon, egyszer csak megjelent egy fény sugar, egy jel, egy intés, egy századok mélyéről fölhangzó szózat, és amikor már azt hittük, hogy minden belesimul a nagy színes-kollektív-szürkeségbe, egyszer csak fölhangzott egy üzenet, aki ezt az imádságot elmondja, annak polknak ajtaja erősen bezáratik, a mennyország ajtaja megnyitódik neki. Ámen.

Adatközlők

JÁSZBERÉNY

Alajosné Mészáros Magdolna, 1907–1972. aug. 5. E. Zs. gyűjtése
KISKUNDOROZSMA

Rácz Józsefné Gyuris Magdolna, 1891–1976. júl. 10.
KISZOMBOR

Nagy Antalné Jaksa Erzsébet, 1915–1976. máj. 18.
KLÉZSE

Bartos Mihályné Bocskoros Rózsa, 1914–1991. dec. 30. T. V. gyűjtése
SÁSD

Demse Dávidné Antal Lucia, 1897, Klézse–1972. máj. 17. E. Zs. gyűjtése
SZEDED

Tihanyi Béla, 1906, Újarad–1976. máj. 10.
ZÁKÁNYSZÉK

Makra Ferenc, 1918, Mórahalom–1976. ápr. 29.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1976/79 *A szögédi nemzet. A szegédi nagytáj népelete. I–III.* A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged.

ERDÉLYI Zsuzsanna

1976 *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok.* Budapest.

PAIS Dezső

1978 *Föld szülte fáját.* Szeged.

SCHNEIDER, Theodor

1997 *A dogmatika kézikönyve.* Budapest.

TÁNCZOS Vilmos

1995 *Gyöngyökkel gyökerezteél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok.* Csíkszereda.

Polner, Zoltán

The Veneration of the Holy Trinity in Szeged Region

Lajos Kálmány, a parish priest and folklorist, talked first about the popular prayers in the Szeged-region at the end of the 19th century. In the middle of the 20th century Sándor Bálint, professor of ethnography and folkloristics urged the collection of the popular prayers, which mainly spread by oral tradition from generation to generation. Zsuzsanna Erdélyi discribed them as a special genre of the folk poetry for the Hungarian folkloristics.

The author himself collected such prayers, incantations in sixty settlements around the town Szeged and describes those variations in his paper which refer the Holy Trinity. Comparing them with exampels from other Hungarian regions, he states that people use texts mentioning the Holy Trinity mainly in crisis situations. They ask protection in necessities, illnisses, defence from the Devil. Symbols expressing the Holy Trinity such as triangle (God eye) are rather common in folk architecture and art in Szeged region.